

УДК 930.85(71)+929Тарнопольський:341.231.14(100)"19"
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.58.13686>

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ У ГРОМАДСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДОСЛІДЖЕННЯХ ВАЛЬТЕРА (ВОЛОДИМИРА) ТАРНОПОЛЬСЬКОГО

Руслан СІРОМСЬКИЙ*, Ганна СІРОМСЬКА**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра світової історії модерного часу
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: ruslan.siromskyi@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

**Львівський державний університет внутрішніх справ,
кафедра соціальних дисциплін
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна
e-mail: asiromska@yahoo.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5322-4994>

У статті проаналізовано громадсько-правозахисну діяльність та наукові студії у сфері прав людини канадського правника українського походження Вальтера (Володимира) Тарнопольського (1932–1993). З'ясовано, що у своїй науковій і практичній роботі В. Тарнопольський розглядав права людини не лише як правову категорію, а й як фундаментальну ціннісну основу демократичного суспільства, що поєднує юридичні норми з морально-етичними принципами. Його дослідження вирізнялися міждисциплінарним підходом і глибоким розумінням історичних процесів, що забезпечувало комплексне бачення механізмів тлумачення та захисту прав і свобод людини у світовому контексті.

Теоретичні розвідки вченого, присвячені питанням антидискримінаційного законодавства та гарантування прав людини у конституційних нормах, мали на той час інноваційний характер; низка його пропозицій була включена до тексту Канадської хартії прав та свобод 1982 р. Як практик і представник Канади в Комісії з прав людини ООН, В. Тарнопольський безпосередньо стикався з проблематикою дотримання міжнародних стандартів прав людини у глобальному масштабі.

Окремо простежено участь В. Тарнопольського у громадському житті української громади Канади, зокрема правозахисну діяльність, прикладом якої стало головування у Комітеті оборони Валентина Мороза. Правник відкрито критикував радянську тоталітарну систему як таку, що знецінювала як особисті права людини, так і національні права українців. Він наголошував на взаємозв'язку прав людини та прав народів, стверджуючи, що забезпечення елементарних прав індивідів є запорукою реалізації колективних прав націй.

Загалом, діяльність В. Тарнопольського сприяла винесенню проблеми порушення прав людини в Українській РСР на рівень політичного дискурсу Канади та її актуалізації у міжнародному вимірі, що підвищувало обізнаність світової спільноти й сприяло підтримці українських дисидентів.

Ключові слова: Вальтер Тарнопольський, права людини, конституція, Канада, Радянський Союз, дисиденти, правозахисний рух.

Вальтер (Володимир) Сурма-Тарнопольський (1932–1993) – канадський правник, науковець, суддя Апеляційного суду Онтаріо, громадський діяч українського походження, відомий своєю активною діяльністю у сфері захисту прав і свобод людини. Він зробив значний внесок у збереження української культурної спадщини в діаспорі, за що у 1983 р. визнаний “Українцем року”. Громадський діяч Мар’ян Дальний (Горгота) твердив, що в “його особі маємо найвидатнішу особистість в Канаді... Не буде перебільшенням сказати, що Володимир Тарнопольський був одним з найвизначніших і найбільш шанованих юристів та оборонців людських прав не лише у Канаді, але й у всьому світі”¹.

* * *

Володимир Тарнопольський народився 1 серпня 1932 р. на фермерській околиці Гронлід (*Gronlid*, Саскачеван) у родині українських емігрантів з Тернопільщини – Григорія і Марії (з дому Сурма)². Очевидно, вдячність до батьків, як і прихильність до українства, зберігалися впродовж всього його життя, бо “... поруч обрамованих грамот видніли світлини його батьків у фермерському одязі, рідна дерев’яна хата і віз на дорозі, а на столі завжди лежала банкнота 1 000 гривень, як переконливий доказ для всіх, що його прабадьківщина була колись незалежною державою”³.

¹ Мар’ян Дальний (Горгота), “Володимир Тарнопольський – правозахисник і суддя (1993)”, Мар’ян Дальний (Горгота), *Вибране: Люди – події – коментарі*. (Київ Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2007), 269.

² “Тарнопольський Володимир Сурма”, Михайло Марунчак, *Біографічний довідник до історії українців Канади*. (Вінніпег: Накладом УВАН в Канаді, 1986), 619.

³ Дальний, “Володимир Тарнопольський – правозахисник і суддя”, 271.

Варто відзначити, що юнак отримав ґрунтовну освіту: студіював право у Саскачеванському, Колумбійському та Лондонському університетах⁴. У студентські роки проявляв активну громадянську позицію, обіймав посаду президента Канадської студентської спілки. Саме тоді вперше відвідав країну своїх предків, однак поїхати у рідне село батьків йому не дозволили. У той період в Українській РСР було запроваджено жорсткіші обмеження на перебування іноземних туристів у населених пунктах західних областей⁵. Для розуміння проблеми, наведемо такий факт: у 1964 році з 2 725 туристів із західних країн, які відвідали західні області України, лише 42 особам надали спеціальний дозвіл на виїзд у сільську місцевість⁶. Як правило, дозволи отримували особи афілійовані з “прогресистськими” (лівими) організаціями діаспори, куди Тарнопольський не належав. На думку уже згаданого М. Дального, “це тільки скріпило рішучість В. Тарнопольського ґрунтовно вивчити проблеми прав людини у міжнародному масштабі і присвятити цим справам своє життя”⁷.

У Канаді В. Тарнопольський зробив успішну академічну та викладацьку кар’єру, здобувши визнання завдяки серії лекцій “Суспільний закон Канади” та “Права людини в Канаді”. Він обіймав посади професора права в Саскачеванському університеті (1959–1960, 1963–1967), Оттавському університеті (1962–1963, 1979–1983), юридичній школі Осгуд Голл при Йоркському університеті (1967–1968, 1972–1979). Також був деканом факультету права Віндзорського університету (1968–1972) та проректором Йоркського університету (1968, 1972–1973). У 1982 р. Тарнопольський отримав звання королівського радника, а наступного року був призначений суддею Апеляційного суду провінції Онтаріо. Він двічі претендував на посаду судді Верховного суду Канади, однак безуспішно. Цікаво, що правник в одній із своїх статей спробував дослідити наскільки Верховний Суд Канади дотримується у своїй діяльності принципів громадянських свобод?⁸ За заслуги у правничій та освітній діяльності був удостоєний почесного звання доктора Університету Сент-Томас (1982) та Альбертського університету (1986)⁹.

Наукові праці В. Тарнопольського охоплюють широкий спектр питань, пов’язаних із правами людини, дискримінацією та конституційними правами. До знакових досліджень автора відносимо монографії “*The Canadian Bill of Rights*” (1966, 1975), “*Some Civil Liberties of the Seventies*” (1975), “*Discrimination and the Law in Canada*” (1982), “*The Canadian Charter of Rights: A Commentary*” (1982). Водночас, Тарнопольський є автором низки наукових статей, у яких досліджено різні аспекти становлення і дотримання прав людини, як у Канаді, так і загалом у світі.

У праці “*The Canadian Bill of Rights*” (“Біль про права Канади”), написаної на пропозицію голови Верховного Суду Канади Бори Ласкіна, правник проаналізував перший федеральний закон Канади, спрямований на захист прав та основних свобод людини. Він дослідив юридичний статус цього документа, його вплив на канадське законодавство та судову практику, а також розглянув обмеження та недоліки, пов’язані з його застосуванням. Зокрема, автор звернув увагу на те, що суди часто не використовували цей закон для вирішення питань, пов’язаних із належною правовою процедурою та іншими фундаментальними правами¹⁰.

У праці “*The Canadian Charter of Rights: A Commentary*” В. Тарнопольський зробив детальний коментар до Канадської хартії прав і свобод, яка була прийнята у 1982 р. Він ретельно проаналізував кожен статтю і положення Хартії, розглядаючи їх значення, можливі юридичні наслідки та вплив на канадське суспільство. Правник також не оминув судової практики, пов’язаної з тлумаченням та застосуванням Хартії у судочинстві¹¹.

⁴ Тарнопольський Волтер [Володимир] Сурма (Walter Surma Tarnopolsky Fonds). *Архівна українська в Канаді: довідник*, упорядник Ірина Матяш (керівник). (Київ: Держкомархів України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Канадський інститут українських студій Альбертського університету, 2010), 230.

⁵ Детальніше про це див.: Руслан Сіромський, “Без права на свободу переміщення”: образ Української РСР у візіях канадських туристів (кінець 1950-х – 1960-ті роки)”. *Наукові зошити історичного факультету* 19–20. (2018–2019): 242–256; Руслан Сіромський, “Вживаються необхідні заходи з виявлення і запобігання можливих ворожих акцій”: канадські туристи в полі зору КДБ (1970-ті роки). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Спеціальний випуск: На пошану професора Романа Шуста. (2019): 675–689.

⁶ “Довідка про перебування в УРСР у 1961–1965 рр. закордонних українців,” 29 липня 1965 р., *Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.)*, упорядник Василь Даниленко. (Київ: “Смолоскип”, 2017), 117–118.

⁷ Дальний, “Володимир Тарнопольський – правозахисник і суддя”, 269.

⁸ Walter S. Tarnopolsky, “*The Supreme Court and the Canadian Bill of Rights*”, *The Canadian Bar Review* 4 (1975): 649–764.

⁹ Тарнопольський Волтер [Володимир] Сурма (Walter Surma Tarnopolsky Fonds). *Архівна українська в Канаді*, 230.

¹⁰ Walter S. Tarnopolsky, *The Canadian Bill of Rights*. Toronto: The Carswell Company Limited, 1966. 246 pp.

¹¹ *The Canadian Charter of Rights and Freedoms: Commentary*, edited by Walter S. Tarnopolsky and Gérald-A. Beaudoin. Toronto: Carswell, 1982. 590 pp.

Водночас книга “*Discrimination and the Law in Canada*” (1982) присвячена аналізу законодавства Канади, спрямованого на боротьбу з дискримінацією, була завершена ще до прийняття Канадської хартії прав і свобод і досі має концептуальний характер. Дослідження отримало позитивну рецензію канадських учених, зокрема від професора кафедри антропології університету Альберти Рене Гадача¹². В. Тарнопольський розглянув історичний розвиток антидискримінаційних законів, їхню ефективність/ неефективність та механізми реалізації на рівні провінція-федеральний центр. Він також проаналізував роль Комісії ООН з прав людини та процедури подання скарг, підкреслюючи важливість належного адміністрування та виконання законодавства у правозахисній сфері. Загальну декларацію прав людини правник вважав “найважливішою заявою світового суспільства після Другої світової війни”. Тарнопольський постійно наголошував на необхідності інтеграції універсальних прав людини в національні законодавства та підкреслював важливість міжнародних зобов’язань у цій сфері¹³. Загалом, В. Тарнопольський виходив з того, що права людини та громадянські свободи зазнали фундаментальної трансформації двома способами. По-перше, у XX ст. стало зрозуміло, що просування та захист громадянських свобод вимагає активного втручання уряду. По-друге, нарешті прийшло усвідомлення, що права людини повинні поширюватися на кожного, незалежно від раси, кольору шкіри, релігії, статі, віку, етнічного чи національного походження¹⁴.

Окрім наукової і викладацької діяльності, В. Тарнопольський активно займався захистом прав людини, брав участь у підготовці законодавчих документів на провінційному та федеральному рівнях, зокрема виступав одним із розробників Закону про права людини (1978) та Канадської хартії прав та свобод (1982)¹⁵. Він наголошував, що законодавство про права людини давно назріло в західному світі й має на меті визнання рівності всіх людей. Справжня гідність окремої людини неможлива доти, доки суспільство не зобов’язється забезпечувати гідність кожного¹⁶.

В. Тарнопольський був активним учасником багатьох громадських і професійних організацій. Правник очолював Центр прав людини Оттавського університету, обіймав у 1977–1981 рр. посаду президента Канадської асоціації прав людини¹⁷. В. Тарнопольський був представником Канади в Комісії прав людини ООН, директором Міжамериканського Інституту демократії і прав людини в Коста-Ріці, дорадником у справах конституційного забезпечення прав людини в країнах Африки, Ізраїлі, Гонконзі, Малайзії, Індії¹⁸. Характерно, що В. Тарнопольський був достатньо критичним щодо дієвості міжнародних інституцій у правозахисній сфері. На конференції “Закордонна політика і права людини”, яка відбулася 27 березня 1981 р. в Оттаві, він представив доповідь “Конвенція про громадянські та політичні права та її імплементація. Роль і майбутнє Комісії з прав людини”¹⁹. Правник звернув увагу на те, що Комісія ООН з прав людини недостатньо репрезентована представниками з Латинської Америки та Африки, тоді як Східна Європа та Азія, навпаки, мають надмірне представництво. В. Тарнопольський також акцентував увагу на проблемі ротації членів Комісії – зокрема, на труднощах, які виникають у зв’язку з вибуттям досвідчених фахівців. Загалом він виділив три основні проблеми в роботі Комісії: 1) обмеження процедури розгляду скарг лише письмовим форматом, що суттєво уповільнює процес розгляду заяв про порушення прав людини (цю проблему свій час детально проаналізував Джек Донеллі²⁰); 2) складність у встановленні факту порушення, зокрема у випадках катувань, де необхідна незалежна експертиза. Існує думка, що будь-яке твердження про порушення, яке не було спростоване державою-відповідачем, має вважатися доведеним; 3) зростаюча кількість спростувань і ускладнення процедур, що робить розгляд скарг дедалі тривалішим і менш ефективним²¹.

¹² Rene R. Gadacz, *Discrimination and the Law in Canada*, by Walter Surma Tarnopolsky, Richard De Boo Limited, Toronto, 1982. VII and 595 pp. *Alberta Law Review* 21(2) (1983): 393–394.

¹³ Walter Surma Tarnopolsky, *Discrimination and the Law in Canada*. Toronto: Richard De Boo Limited, 1982. 595 pp.

¹⁴ Walter S. Tarnopolsky, “The Iron Hand in the Velvet Glove: Administration and Enforcement of Human Rights Legislation”. *The Canadian Bar Review* 4 (1968): 565.

¹⁵ Former law dean championed rights. *The Windsor Star*. September 17, 1993.

¹⁶ Tarnopolsky, “The Iron Hand in the Velvet Glove: Administration and Enforcement of Human Rights Legislation”, 590.

¹⁷ “Тарнопольський Володимир Сурма”, Михайло Марунчак, *Біографічний довідник до історії українців Канади*, 619.

¹⁸ Дальний, “Володимир Тарнопольський – правозахисник і суддя”, 270.

¹⁹ Agenda for a National Conference on Foreign Policy and Human Rights, Chateau Laurier, Ottawa, Friday, March 27, 1981, F. Canadian Human Rights Foundation. Report on a Conference on Human Rights and Canadian Foreign Policy, Архів Христини Совган Ісаїв при кафедрі світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка.

²⁰ Джек Донеллі, *Права людини у міжнародній політиці*, переклад з англійської Тараса Завалія. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.

²¹ Agenda for a National Conference on Foreign Policy and Human Rights, Chateau Laurier, Ottawa, Friday, March 27, 1981, F. Canadian Human Rights Foundation. Report on a Conference on Human Rights and Canadian Foreign Policy, Архів Христини Совган Ісаїв при кафедрі світової історії модерного часу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Вивчаючи ситуацію з дотриманням прав людини у різних куточках світу, В. Тарнопольський, що природно, чимало уваги присвячував порушенням прав і свобод людини у Радянському Союзі, зокрема в тодішній Українській РСР. Спробуємо виокремити декілька концептуальних виступів/статей, присвячених цій проблематиці. Так, на п'ятитисячному віці в Торонто у травні 1971 р. він виголосив ґрунтовну промову, привертаючи увагу присутніх до важливості правозахисного руху за “залізною завісою”²². У зверненні до Конгресу українців Канади у Віндзорі (Онтаріо, 1974) під промовистою назвою “Права людини в СРСР і що вони означають для українців у Канаді” Тарнопольський наполягав на універсальності поваги до прав і свобод людини. Правник наголошував:

“...Ми повинні досягнути в цій країні (Канаді – Р. С.) не лише для себе, але й для інших, а також що ми повинні досягти для наших братів і сестер у Східній Європі, не тільки тому, що вони наші брати і сестри, але тому, що вони ‘Члени Людської Родини’”²³.

Розвиваючи цю думку, правник зазначав:

“Позбавлення свободи і людської гідності в одній частині глобу* неминує збіднює і деградує тих, хто в кращому стані. Східно-західний детант** не можна збудувати на прошенні позбавлювання громадських свобод... Хто хоче здобути права людини для себе і для своїх братів та сестер тут і в Східній Європі, той мусить виявляти таке ж зацікавлення правами інших тут, у Канаді, і в решті світу. Робити менше – це дволичність. Не робити нічого... – це гріх”²⁴.

Таку ж “дволичність” В. Тарнопольський вбачав у сутності радянського режиму, який трактував як тоталітарний. На XI-му Конгресі українців Канади у 1974 р. він охарактеризував ситуацію з правами людини в Радянському Союзі крізь призму зростання значущості цього питання у світовому масштабі. Правник, зокрема, наголосив:

“Ми живемо в час, який можна описати як епоху прав людини. Права людини та основні свободи проголошувалися у минулі часи, але ніколи не передбачалося, що вони стосуються всіх людей... Лише протягом останніх кількох десятиліть ми почали усвідомлювати, що права людини та основні свободи мають бути гарантовані кожному... Ми живемо, як описав це Маршалл Маклуган, у “Глобальному селі”, де позбавлення громадянських свобод у Радянському Союзі стосується всіх, а не лише тих, хто має українське, єврейське чи латиське походження... Мене часто запитують, як я можу продовжувати підтримувати біллі про права, коли я бачу, що в Радянському Союзі не припинилися такі дії, як я описав (арешти інакодумців – Р.С., Г.С.). Відповідь насправді дуже проста. Конституція – це просто кавалок паперу... Білля про права недостатньо. Уряд, який не поважає власну конституцію, не поважатиме білля про права”²⁵.

З правової точки зору Тарнопольський вважав нікчемною тезу про те, що права і свободи в Радянському Союзі належать лише тим, хто “*діє в інтересах трудящого народу*” з метою зміцнення соціалістичної системи. Особливе обурення в нього викликала ситуація з недоторканістю особи. Адже про яку “недоторканність” може йтися, якщо арешт санкціонується не незалежним судом, а прокурором? На його переконання, конституція має бути основоположним документом, найвищим за юридичною силою, і всі інші закони повинні узгоджуватися з її положеннями. Проте в СРСР норми кримінального кодексу фактично ніколи не тлумачилися у відповідності до конституції. Як наслідок, більшість дисидентів були засуджені за “антирадянську пропаганду та агітацію” на підставі статті 62 Кримінального кодексу УРСР. У ній йшлося:

“Агітація або пропаганда, проваджена з метою підризу чи ослаблення Радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширювання з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту – карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років і з засланням на строк до п'яти років чи без такого або засланням на строк від двох до п'яти років. Ті ж дії, вчинені особою, раніше засудженою за особливо небезпечні державні злочини, а так само вчинені у воєнний час, – караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років і з засланням на строк до п'яти років чи без такого”²⁶.

²² Іван Пишкало, “В обороні засуджених і засланих в СРСР”, *Нові дні* 257 (червень 1971): 29.

²³ Вальтер Тарнопольський, “Забезпечимо нашу майбутність”, *Нові дні* 478 (грудень 1989): 5.

* *Світу*.

** *Розрядка міжнародної напруги*.

²⁴ Тарнопольський, “Забезпечимо нашу майбутність”, 8, 10.

²⁵ Jaroslav B. Rudnytskyi, *Linguicide*. (Winnipeg: Ukrainian Technological University, 1976), 16–17.

²⁶ Стаття 62 КК УРСР, доступно 24 липня 2025 року, <https://museum.khpg.org/1162803885>

Ця стаття була основним інструментом кримінального переслідування за майже будь-які прояви інакомислення. На думку В. Тарнопольського, хоча Радянський Союз не досяг масштабів репресій нацистського режиму, він усе ж продовжував знищувати людей. Позбавлення волі та перебування у тяжких умовах радянських трудових таборів було надзвичайно жорстоким, однак ще страшнішим, на його думку, було ув'язнення у психіатричних лікарнях, де інакодумців піддавали медикаментозному впливу. Тарнопольський наводив низку прикладів масових порушень прав людини в СРСР. Наприклад, під час встановлення радянської влади в 1918–1921 рр. більшовики вбили сотні тисяч людей – не лише умовних “ворогів народу”, а й селян і робітників. Мільйони українців загинули внаслідок сталінської колективізації, зокрема під час Голодомору 1932–1933 рр. Нова хвиля терору, зокрема депортацій “ворогів народу”, прокотилася Західною Україною у 1939–1941 рр. і після 1944 р., коли регіон опинився у складі СРСР. Навіть після смерті Й. Сталіна та початку хрущовської лібералізації права людини й надалі зневажалися. Тарнопольський звертав увагу на переслідування вірян різних конфесій, зокрема на масове закриття синагог і церков, передусім у Західній Україні. І останній приклад репресій – хвиля арештів інакодумців у 1964–1965 рр. У підсумку Тарнопольський ставив риторичне запитання:

“Як це можливо в країні, чия конституція 1936 р. проголошується однією з найпрогресивніших у світі? Це конституція, яка містить Главу Х “Основні права і обов’язки громадян”. Стаття 125 цієї конституції гарантує а) свободу слова; б) свободу друку; в) свободу зібрань і мітингів; г) свободу вуличних походів і демонстрацій”²⁷.

Відтак, В. Тарнопольський приходить до висновку про двозначність формулювань в основному законі держави. Хоч конституція нібито гарантує свободу висловлювань, преси, зібрань, демонстрацій, але все це у “згоді з інтересами народу, для посилення і розвитку соціалістичної системи”. Таке формулювання, на його думку, “є раєм для юристів”²⁸. Конституція повинна бути фундаментальним документом, а виходить таким чином, що навіть аргументи, базовані на советській конституції можуть вважатись “антирадянською пропагандою”²⁹.

Окрім теоретизування у правовій площині, В. Тарнопольський зробив практичний внесок у розвиток правозахисного руху й української громади Канади загалом. Він обіймав посаду президента Канадської фундації українських студій, був членом Інституту Святого Володимира в Торонто, Канадського інституту українських студій, Комітету українців Канади (КУК), Об’єднання українських канадських професіоналістів і підприємців, Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ). Також він був членом Комісії з прав людини ООН (1977–1983), Інституту прав людини (*Human Rights Institute*), головою Комітету оборони Валентина Мороза³⁰. Комітет оборони Валентина Мороза (далі – Комітет) був утворений 1974 р. під егідою СКВУ і був покликаний інформувати світову громадськість про справу В. Мороза, організовувати масові заходи на підтримку ув’язненого дисидента³¹. Варто відзначити, що Комітет розгорнув активну роботу у цьому напрямку, намагаючись привертати увагу до долі не лише В. Мороза, але й інших українських інакодумців-політв’язнів³². Трохи менше, ніж через рік – навесні 1975 р. – В. Тарнопольський покинув посаду керівника Комітету, вважаючи за доцільне розширити його завдання:

“Було б логічним і реальним фактом, якщо б нас був Комітет оборони українських політв’язнів, який обороняв би всіх українських політичних в’язнів у СРСР, а серед них обороняв би й В. Мороза [...]”³³.

Цю думку він розвивав і надалі:

“Ми повинні турбуватися про права всіх інакодумців у Радянському Союзі, незалежно від того, чи є вони правими, лівими чи центристами – чи то націоналісти, культурні автономісти, соціалісти чи марксисты. Ми повинні турбуватися про Шумука так само, як і про Дзюбу чи Чорновола, про Мороза чи Плюща. Щодо питань прав людини, окрім расистських чи фашистських груп справа, чи прихильників комуністичних режимів ліворуч, ми повинні розглянути можливість співпраці з усіма

²⁷ Rudnytskyi, *Linguicide*, 17.

²⁸ Тарнопольський, “Забезпечимо нашу майбутність”, 8.

²⁹ Тарнопольський, “Забезпечимо нашу майбутність”, 8.

³⁰ Тарнопольський Волтер [Володимир] Сурма (Walter Surma Tarnopolsky Fonds). *Архівна українка в Канаді*, 232.

³¹ *Український голос*. 1974. 10 квітня.

³² Руслан Сіромський, “Справа ув’язнення Валентина Мороза у громадсько-політичному дискурсі Канади (1970–1979 рр.)”. *Наукові зошити історичного факультету* 15. (2014): 110–111.

³³ *Український голос*. 1975. 26 березня.

групами, які вірять у лібертаріанське демократичне суспільство, будь то соціалісти, ліберали, чи консерватори”³⁴.

В. Тарнопольський належав до когорти тих громадських діячів української громади Канади, котрі прагнули діяти прагматично, уникаючи надмірного пафосу і голослівних заяв. Розмірковуючи про (не)ефективність тих чи інших дій діаспори, він наголошував:

“Тепер, коли ми досягли певного успіху в інформуванні канадців про в’язнів совісті, таких як Валентин Мороз, і тепер, коли ми отримали підтримку нашого уряду у висловленні стурбованості канадців щодо його стану здоров’я, що далі? Мороз все ще у в’язниці. Як і багато інших. Що ще можна зробити? Який тиск ми та наш уряд можемо застосувати до Радянського Союзу? Зрив продажу пшениці? За нинішнього світового дефіциту пшениці це може мати певний ефект. Але коли наступного разу у світі виникне надлишок пшениці, чи не звернеться Радянський Союз до інших країн і не залишить наших фермерів з повними засіками та порожніми гаманцями? А як щодо культурного обміну? Якщо ми спробуємо бойкотувати радянсько-українських виконавців, чи перестане Радянський Союз їх надсилати? Чи досягнемо ми чогось? Ні. Я не вірю, що повноцінні бойкоти спрацюють. Ми навіть не можемо повністю вплинути на рішення всіх українських канадців, не кажучи вже про інших”³⁵.

У контексті вище зазначеного В. Тарнопольський пов’язував проблему дотримання прав людини, самовизначення народу і підтримку з боку західних демократій: “...З уваги на право ми не можемо сподіватись, що наш уряд [чи] уряд будь якої іншої держави буде домагатися незалежності України і інших поневолених націй Радянського Союзу”³⁶. Як приклад, правник апелює до виступів у Східній Німеччині 1953, Угорщині 1956 і Чехо-Словаччині 1968 р., коли жоден західний уряд не відважився допомогти борцям за свободу. Відтак, Тарнопольський резюмує, що “*годі сподіватися, що наш уряд піднесе справу незалежності України чи прибалтицьких країн перед совєтською владою чи то в Об’єднаних Націях... Але я вірю, що коли б права людини в СРСР були забезпечені, ці країни досягнули б самовизначення самі!*”³⁷.

З цією оцінкою В. Тарнопольського важко не погодитися. Як тільки радянське керівництво в період горбачовської перебудови, в межах політики гласності, змінило підхід до прав людини, це спричинило активізацію національно-демократичних рухів, що, зрештою, й призвело до розпаду Радянського Союзу. Тарнопольський добре вловив суть процесів, які відбувалися:

“... Від приходу М. Горбачова до влади – в СРСР таки сталися зміни. І хоч там все ще переслідують за переконання, помічається більше свободи не погоджуватись і критикувати, помічається стремління дотримуватись правових норм... Якщо поступ буде продовжуватись з такою швидкістю в наступній декаді, як за останні три роки – народи Советського Союзу, включно з нашими братами і сестрами в Україні, досягнуть своєї свободи, включно з самовизначенням”³⁸.

Зрештою, прогнози В. Тарнопольського справдилися. Вже у квітні 1991 р. він мав можливість читати гостьові лекції у Київському і Львівському університетах, а після проголошення незалежності України, як член Ради іноземних дорадників Української правничої фундації, сприяв реформуванню правової системи України та впровадженню принципів верховенства права³⁹. Він доклався до розбудови Української правничої фундації (УПФ) – всеукраїнського благодійного фонду, покликаного сприяти побудові в Україні правової держави. Вочевидь, В. Тарнопольський, котрого професор права Університету Калгарі Кетлін Магоні назвала “*батьком прав людини в Канаді*”, міг ще багато зробити корисного, проте 15 вересня 1993 р. передчасно помер у 61-річному віці поблизу Торонто (у 1970-х роках в нього розвинувся цукровий діабет)⁴⁰. Від двох шлюбів у В. Тарнопольського залишилось п’ятеро дітей. У пам’ять про заслуги цього правника Міжнародна комісія юстиції Канади щорічно вручає престижну премію жителю Канади, який зробив видатний внесок у захист прав людини на національному чи міжнародному рівні⁴¹.

³⁴ Rudnycky, *Linguicide*, 22.

³⁵ Rudnycky, *Linguicide*, 20.

³⁶ Тарнопольський, “Забезпечимо нашу майбутність”, 7.

³⁷ Тарнопольський, “Забезпечимо нашу майбутність”, 7.

³⁸ Тарнопольський, “Забезпечимо нашу майбутність”, 9.

³⁹ Дальний, “Володимир Тарнопольський – правозахисник і суддя”, 270.

⁴⁰ Former law dean championed rights. *The Windsor Star*. September 17, 1993.

⁴¹ Див. The Honorable Walter S. Tarnopolsky award, доступно 15 червня 2025 року, https://www.icjcanada.org/images/Documents/forms/Tarnopolsky%20Nomination%20Forms/Tarnopolsky_Nomination_Form_2021_E.pdf

* * *

Життєвий шлях та наукова спадщина Вальтера (Володимира) Тарнопольського засвідчує, що його громадська діяльність та дослідження у сфері прав людини є прикладом поєднання високого академічного рівня з активною правозахисною позицією. Учений розглядав права людини не лише як юридичну категорію, а як ціннісну основу демократичного суспільства, де правові норми мають бути нерозривно пов'язані з моральними й етичними принципами. Його дослідження мали міждисциплінарний характер (право, історія, політологія, соціологія), що дозволяло формувати комплексне бачення механізмів захисту прав людини в умовах політичних трансформацій другої половини ХХ ст. Праці В. Тарнопольського сприяють розумінню сутності і еволюції прав людини, антидискримінаційного законодавства та конституційних прав у Канаді. Значну увагу вчений (і водночас практик) приділяв ролі міжнародних стандартів у правозахисній діяльності та необхідності їх імплементації в національні правові системи, підкреслюючи, що універсальні принципи прав людини мають адаптуватися з урахуванням національних особливостей. Зусиллями В. Тарнопольського питання порушення прав людини в Українській РСР увійшло до політичного дискурсу Канади. Завдяки його активним діям та співпраці з іншими правозахисниками і правозахисними організаціями, питання порушення прав людини постійно актуалізувалося на міжнародній арені, що сприяло підвищенню обізнаності та підтримці українських дисидентів. Загалом, кейс В. Тарнопольського підтверджує, що ефективний захист прав людини потребує синергії наукової діяльності, громадського активізму та міжкультурного діалогу.

REFERENCES

- Arkhivna ukrainika v Kanadi: dovidnyk, uporiadnyk* Iryna Matiash (kerivnyk). Kyiv: Derzhkomarkhiv Ukrainy, Ukrainyskyi naukovo-doslidnyi instytut arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva, Kanadskyi instytut ukrainskykh studii Albertskoho universytetu, 2010. [in Ukrainian].
- Dalnyi (Horhota), Marian. *Vybrane: Liudy – podii – komentari*. Kyiv Vydavnychy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2007. [in Ukrainian].
- Donelli, Dzhek. *Prava liudyny u mizhnarodnii politytsi*, pereklad z anhliiskoi Tarasa Zavaliia. Lviv: Kalvariia, 2004. [in Ukrainian].
- Gadacz, Rene R. *Discrimination and the Law in Canada*, by Walter Surma *Tarnopolsky*, Richard De Boo Limited, Toronto, 1982. VII and 595 pp. *Alberta Law Review* 21(2) (1983). 393–394.
- Marunchak, Mykhailo. *Biohrafichnyi dovidnyk do istorii ukrainsiv Kanady*. Vinnipeg: Nakladom UVAN v Kanadi, 1986. [in Ukrainian].
- Pyshkalo, Ivan. “V oboroni zasudzhennykh i zaslanykh v SRSR”. *Novi dni* 257 (cherven 1971). 29. [in Ukrainian].
- Rudnytskyi, Jaroslav B. *Linguicide*. Winnipeg: Ukrainian Technological University, 1976.
- Siromskiy, Ruslan. “‘Bez prava na svobodu peremishchennia’: obraz Ukrainskoi RSR u viziakh kanadskykh turystiv (kinets 1950-kh – 1960-ti roky)”. *Naukovi zoshyty istorichnoho fakultetu* 19–20. (2018–2019). 242–256. [in Ukrainian].
- Siromskiy, Ruslan. “‘Vzhyvaiutsia neobkhidni zakhody z vyavlennia i zapobihannia mozhlyvykh vorozhykh aksii’: kanadski turisti v poli zoru KDB (1970-ti roky)”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorichna*. Spetsialnyi vypusk: Na poshanu profesora Romana Shusta. (2019). 675–689. [in Ukrainian].
- Siromskiy, Ruslan. “Sprava uviaznennia Valentyna Moroza u hromadsko-politychnomu dyskursi Kanady (1970–1979 rr.)”. *Naukovi zoshyty istorichnoho fakultetu* 15. (2014): 106–118. [in Ukrainian].
- Tarnopolsky, Walter S. “The Iron Hand in the Velvet Glove: Administration and Enforcement of Human Rights Legislation”. *The Canadian Bar Review* 4 (1968): 565–590.
- Tarnopolsky, Walter S. Discrimination and the Law in Canada*. Toronto: Richard De Boo Limited, 1982.
- Tarnopolsky, Walter S. “The Supreme Court and the Canadian Bill of Rights”, *The Canadian Bar Review* 4 (1975): 649–764.
- Tarnopolsky, Walter S. *The Canadian Bill of Rights*. Toronto: The Carswell Company Limited, 1966.
- Tarnopolskyi, Valter. “Zabezpechymo nashu maibutnist”. *Novi dni* 478 (hruden 1989): 5–10.
- The Canadian Charter of Rights and Freedoms: Commentary*, edited by Walter S. Tarnopolsky and Gérald-A. Beaudoin. Toronto: Carswell, 1982.
- Vlada URSR i zakordonni ukraintsi (1950–1980-ti rr.)*, uporiadnyk Vasyl Danylenko. Kyiv: Smoloskyp, 2017. [in Ukrainian].

HUMAN RIGHTS ISSUES IN THE PUBLIC ACTIVITIES AND RESEARCH OF WALTER (VOLODYMYR) TARNOPOLSKY

Ruslan SIROMSKYI*, Hanna SIROMSKA**

**Ivan Franko National University of Lviv,*

The Chair of Modern World History

1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

e-mail: ruslan.siromskyi@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

*** Lviv State University of Internal Affairs,*

The Chair of Social Disciplines

1 Horodotska str., Lviv 79007, Ukraine

e-mail: asiromska@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5322-4994>

The article examines the public and human rights activities and scientific studies in the field of human rights of the Canadian lawyer of Ukrainian origin Walter (Volodymyr) Tarnopolsky (1932–1993). In Canada, Tarnopolsky had a successful academic and teaching career, gaining recognition for his lecture series “The Public Law of Canada” and “Human Rights in Canada”. He held positions as a professor of law at the University of Saskatchewan, the University of Ottawa, and the Osgoode Hall Law School at York University. He was also Dean of the Faculty of Law at the University of Windsor and Vice-Chancellor of York University.

It is found that in his scientific and practical work, Tarnopolsky considered human rights not only as a legal category, but also as a fundamental value basis of a democratic society, combining legal norms with moral and ethical principles. The author’s landmark studies include the monographs “The Canadian Bill of Rights”, “Some Civil Liberties of the Seventies”, “Discrimination and the Law in Canada”, and “The Canadian Charter of Rights: A Commentary”. His research was distinguished by an interdisciplinary approach and a deep understanding of historical processes, which provided a comprehensive vision of the mechanisms of interpretation and protection of human rights and freedoms in the global context. The theoretical explorations of the scientist, devoted to the issues of anti-discrimination legislation and guaranteeing human rights in constitutional norms, were innovative at that time; a number of his proposals were included in the text of the Canadian Charter of Rights and Freedoms of 1982. He emphasized that human rights legislation is long overdue in the Western world and aims to recognize the equality of all people. True dignity of the individual is impossible until society is committed to ensuring the dignity of everyone. As a practitioner and Canada’s representative in the UN Human Rights Committee, Tarnopolsky was directly confronted with the problems of compliance with international human rights standards on a global scale.

Separately, the participation of Tarnopolsky in the public life of the Ukrainian community in Canada is traced, in particular, human rights activities, an example of which was the chairmanship of the Valentyn Moroz Defense Committee. The lawyer openly criticized the Soviet totalitarian system as one that devalued both personal human rights and national rights of Ukrainians. He emphasized the interrelationship of human rights and the rights of peoples, arguing that ensuring the elementary rights of individuals is the key to realizing the collective rights of the nation. From a legal point of view, Tarnopolsky considered the thesis that rights and freedoms in the Soviet Union belong only to those who “act in the interests of the working people” with the aim of strengthening the socialist system to be worthless. He was particularly indignant about the situation with the inviolability of the person.

In general, the activities of Walter Tarnopolsky contributed to raising the problem of human rights violations in the Ukrainian SSR to the level of political discourse in Canada and its actualization in the international dimension, which increased the awareness of the world community and contributed to the support of Ukrainian dissidents.

Keywords: Walter Tarnopolsky, human rights, constitution, Canada, Soviet Union, dissidents, human rights movement.